

SZABAD LAKÓKAMRÁS LYTOCERAS-FAJ A FELSŐ LIASBÓL.

Dr. VADÁSZ M. ELEMÉR-től.

Sokat vitatott alakok az ammonitesek között azok, melyeknél a kanyarulatok nem fődik egymást, nem is érintkeznek, hanem szabadon csatlakozók, kiegyenesedők vagy csigaházszerűleg csavarodók. Ezeknek a rendestől eltérő alakoknak («Nebenformen») rendszertani helye sincsen eléggé tisztázva s sokszor csak a hasonlóság alapján vannak egyik vagy másik helyre besorolva. Megvannak a triasban s jurában is, de főként a krétára jellemzők.

A kanyarulatok rendellenes csatlakozási módjában nyilvánuló jelenségnek okaival teljesen tisztában még nem vagyunk. POMPECKJ¹ reámutatott arra, hogy ez, valamint a vele konvergens s az ammoniteseknél elég gyakori másik jelenség, a «rendellenes» lakókamra azoknál a nemeknél vagy alaksoroknál mutatkozik, melyek szereplésüknek fénykorát már túllépték s hanyatlóban vannak. E mellett bizonyít az a körülmény, hogy a rendellenesen csatlakozó kanyarulatok a különböző alakoknál különböző időben mutatkoznak s ez a jelenség mindenütt azonos módon nyilvánul meg. Kezdetben csak a lakókamra válik el, majd a belső kanyarulatok is (*choristoceras* [trias] — *crioceras* [jura-kréta]); a kicsavarodás folytatódik s a kanyarulatok kiegyenesednek (*rhabdoceras* [trias] — *baculina* [jura] — *baculites* [kréta]), majd ismét csigaházalakban fölcavarodnak (*cochloceras* [trias] — *turritites* [kréta]).

Ezek közül az alakok közül a legtöbb a lytoceratidæ családba tartozik, a hova főként kamravarrat alapján kerültek. A míg azonban valamennyit fejlődéstanilag is nem ismerjük, addig ezeknek rendszertani helye sem tisztázható. Tény az, hogy a lytoceratidæ családba tartozó alakok erősen evolutusok, a kanyarulatok némelyik alaknál oly kevésbé érintkeznek, hogy közelfekvő a gondolat egészen elkülönült kanyarulatú alakok idesorolására. A lytoceras nembe sorolt alakoknál azonban még ilyen jelenséget nem észleltek, bár a *L. jimbriatum* Sow. sp.

¹ Über Ammonoiden mit «anormaler» Wohnkammer. (Jahreshefte d. Ver. f. vaterl. Naturk. in Württemb. 1894, p. 220—290.)

csoporthoz tartozó alakok kanyarulatai olyan kis mértékben fedik egymást, hogy egyik-másik alak (*L. fimbriatum* Sow. sp. — *postfimbriatum* PRINZ) nincsen messze ettől a stádiumtól. A budapesti egyetemi föld- és őslénytani intézet gazdag piszkei felső-lias anyagából előkerült egy ilyen alak, melynek leírását a következőkben adom.

***Lytoceras evolutum* nov. sp.**

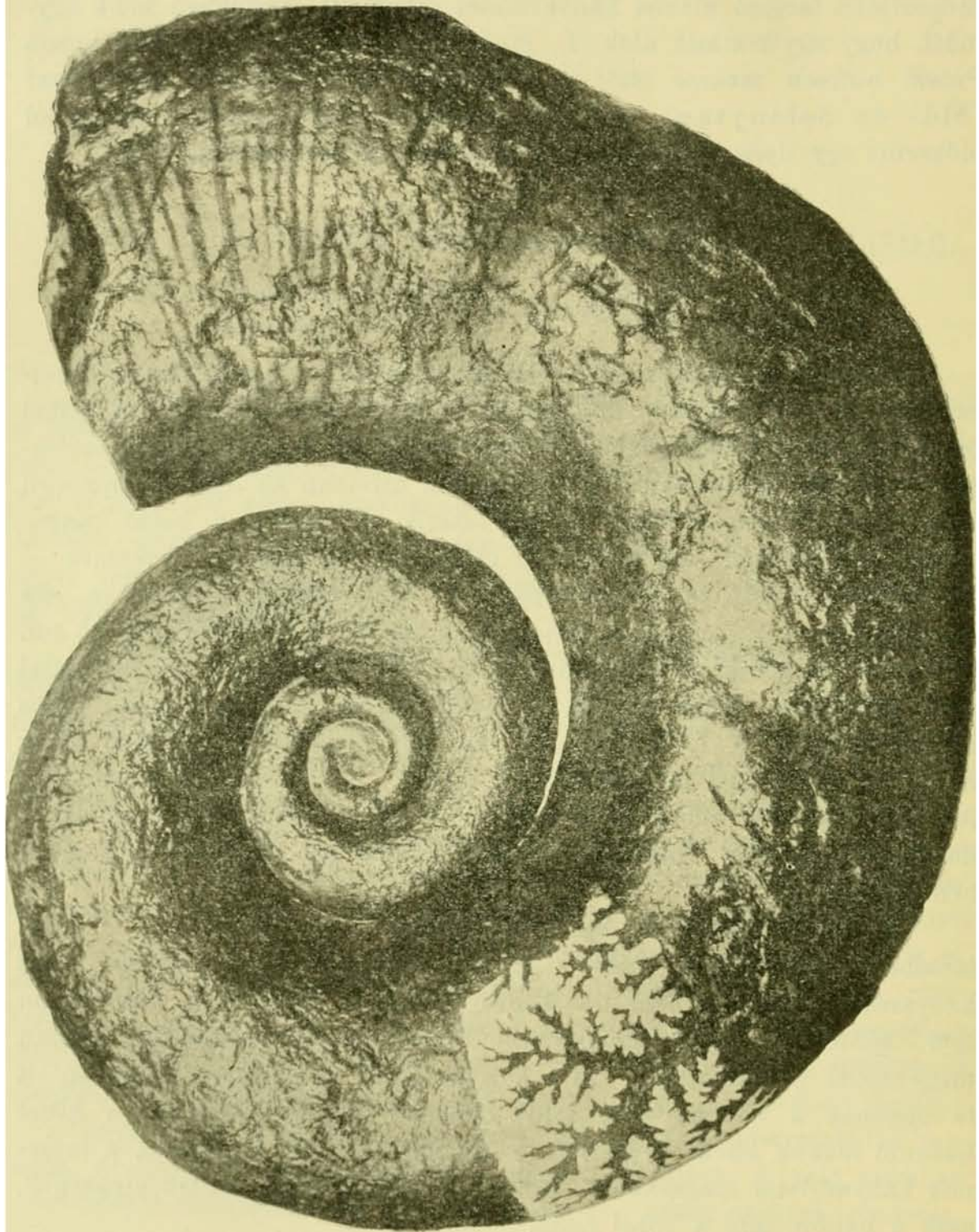
Átmérő:	410 mm.	Utolsó kany. magassága:	36%
Köldökbőség:	34%	« « szélessége:	?

Példányunk hirtelen növekedő kanyarulatai elliptikus keresztmetszetűek. A kanyarulatok magassága nagyobb a szélességnél. A kőbél egyik oldalán a középvonalon túl corrodált s így a kanyarulatok szélessége meg nem állapítható; a mennyeiben azonban az oldalak domború voltából következtetni lehet — úgy látszik — mintha a belső kanyarulatok szélesebbek volnának s az utolsó kanyarulat — lakókamra — keresztmetszetében is megváltozott. A kanyarulatok magassága egy kanyarulaton belül csaknem megnégyszereződik (3·8). Körülbelül 25 cm. átmérőnél kezdődik a lakókamra, a mely az alatta levő kanyarulattal nem érintkezik, szabadon áll, a kettő között mintegy 2 cm. széles hézagot hagyva. A *L. fimbriatum* Sow. sp. csoportjára jellemző sűrű, finom bordázottság a lakókamrán jól látszik; ugyancsak ezt a csoportot jellemző befűződésekből is észlelhető kettő a lakókamra második és harmadik negyedén. Kamravarrata a *L. fimbriatum* Sow. sp.-étől semmi-
ben sem tér el.

L. fimbriatum Sow. sp. kanyarulatai közel köralakúak s jóval lassabban növekednek, mint a *L. evolutum* nov. sp.-éi, utóbbi tehát kanyarulatokban és azok növekedési módjában tér el a *L. fimbriatum* Sow. sp.-től. A *L. postfimbriatum* PRINZ¹ kanyarulatokban jobban megközelíti példányunkat, de a kanyarulatok növekedési módjában itt is ugyanaz a viszony van, mint SOWERBY fajával szemben. A közel hasonló alakok közül még a *L. Francisci* OPP. sp. említhető, a melynek kanyarulatai magasabbak, lassabban növekednek, bordák nincsenek, csak a héjjon, míg a kőbél sima.

A *L. evolutum* nov. sp. főjellemevonása abban nyilvánul, hogy kanyarulatai a kamrázott részen alig érintkeznek, lakókamrája pedig egészen elvált, szabad. Hogy ez a jelenség példányunknál is a kanyarulatok kicsavarodásával függ össze, bizonyítja az a körülmény, hogy a kicsavarodással kapcsolatos eltérések mindig a lakókamrától indul-

¹ Az ÉK-i Bakony idős jurakorbéli faunája. (M. k. Földt. Int. Évkönyve XV. k. 1. füz. 1904, p. 47.)

Lytoceras evolutum nov. sp. (Több mint két és félszer kicsinyítve.)

nak ki. Ennek a különleges fejlődésnek okát többféleképen magyarázták. A legtöbb paläontologus senilis jelenségekre vezeti vissza. Mások kóros jelenség gyanánt tekintették,¹ míg STEINMANN² szabadabb uszással

¹ QUENSTEDT: Petrefaktenkunde. III. Aufl. 1885. p. 582.

² Elemente d. Paläontologie, p. 452.

hozza kapcsolatba. ABEL¹ ezt a különböző csoportokon belül megnyilvánuló jelenséget arra vezeti vissza, hogy az illető csoportok variálási képessége ki lévén merítve különböző degenerációs jelenségek lépnek föl.

Ha ezek alapján a *L. evolutum* nov. sp. kicsavarodott lakókamráját szemügyre vesszük s ennek okát az elmondott magyarázatok valamelyikében keressük, szem előtt kell tartanunk, hogy a szóbanforgó alak kétségtelenül teljesen kifejlett példány. Nemcsak a nagyságból következtethető ez, hanem abból az analógiából is, melyet POMPECKJ a rendellenes lakókamrájú és krétakorú «korcs»-ammonitesek között kimutatott. POMPECKJ a rendellenes lakókamrás alakokról a következőket mondja: «Ein Ammonit, mit «anormaler» Wohnkammer ist fast ausnahmslos als vollkommen ausgewachsen zu betrachten».² Ezzel kapcsolatban mondhatjuk, hogy azok az alakok, melyeknél a lakókamra kicsavarodása egyéni rendellenesség gyanánt van meg — mint a *L. evolutum* nov. sp.-nél — szintén csak kifejlett példányok lehetnek, a melyeknél ez a jelenség az egyén elöregedésével járó tehetetlenséggel magyarázható. A *L. evolutum* nov. sp.-nél megnyilvánuló jelenség tehát sem a nem, sem az alaksor kialakását nem előzi meg, mivel a felső liasban a lytoceras nem is, a *L. fimbriatum* Sow. sp. csoportja is jóformán még fejlődésének kezdetén van. Ez a jelenség csak egy egyén halálával kapcsolatos. Ebből az okból kifolyólag a *L. evolutum* nem is tekinthető külön fajnak, hanem valamely — a *L. fimbriatum* Sow. sp. és *L. Francisci* OPP. sp. között álló — faj degenerált egyedének. Mert azonban a megfelelő typust nem ismerjük, elkülönítjük külön faj gyanánt, de nem szabadon álló lakókamrája, hanem a kanyarulatok keresztmetszete és növekedésének módja alapján.

A kanyarulatok növekedési módjának rendellenességei szintén nem lehetnek becsesebb systematikai jellegek, mint a «rendellenes lakókamra», a melyről POMPECKJ a következőket mondja: «Im allgemeinen wird man daher die anormale Wohnkammer nicht zu Klassifikationszwecken benutzen können. . .»³ Korcsalakok lehetségesek az ammoniteseknél családok, nemek, alaksorok és egyéneken belül egyaránt, épen ezért a kanyarulatok csatlakozási módja nem elégséges ezeknél az alakoknál systematikai helyük megállapításánál. Nem elégséges azért sem, mert — mint fentebb már kiemeltük — a legkülönbözőbb csoportok «mellékalakjai» alakra azonosak lehetnek, a fejlődés menete

¹ Über d. Aussterben d. Arten. (Congr. géol. internat. Compte Rendue de la IX. Sess. Vienne, 1903, p. 747.)

² l. c. p. 288, 289.

³ l. c. p. 289.

mindenütt ugyanaz lévén. Ezeknek az alakoknak rendszertani helye csakis fejlődéstani alapon volna tisztázható, ha ki tudnánk keresni az alapformát, melyből a rendellenes fejlődés kiindult. Feltételezhetjük ugyanis, hogy a szóban forgó rendellenes alakok rendes alakoktól származtak degenerált egyének rendellenes jellegeinek átöröklése útján, a mint HATT kifejtette.¹ Az átöröklésben nagy szerepe van a környezetnek, az életmódnak is, a mire POMPECKJ is reáutalt. Az előregedéssel járó esetleges degenerálódások kényszerítik az állatot létkörülményeinek megváltoztatására. Az alakbeli rendellenesség tehát vég eredményben az életmódhoz való alkalmazkodásra vezethető vissza.

ELŐZETES JELENTÉS A MEDVESHEGYSÉG (NÓGRÁD VM.) AMPHIBOLOS NEPHELINES BASANITJÁRÓL.

ROZLOZSNIK PÁL és dr. EMSZT KÁLMÁN-tól.

A Magyarhoni Földtani Társulatnak 1905. évben Salgótarján környékére rendezett kirándulása alkalmából Somoskőtől DK-re, a HOFFBAUER és LEHNE budapesti cég kőfejtőjében oly kőzetmintát gyűjtöttem, mely számos amphibol alakú s szabad szemmel nézve szürkésfekete, fénytelen és tömött képződményeket tartalmazott; egyesek belsejében még eredeti amphibol is volt észlelhető. Egyébb elfoglaltságom azonban megakadályozott e kőzetek tanulmányozásában: 1907-ben SOELLNER J. érdekes cikket közölt,² melyben *rhönit* néven egy a basikus nephelines és leucitos kőzetekben és limburgitokban előforduló, az *änigmatit*-tal és *cosyrit*-tal isomorph triklin ásványt vezetett be az irodalomba, mely szerinte a Rhön vidéki amphibolos basaltok és augitok amphiboljainak magmatikus resorptiójánál is keletkezik.

A kőfejtő kőzetének mikroszkopikus megvizsgálása alkalmával kiderült, hogy fönnt említett képződményei teljesen megfelelnek SOELLNER teljes resorptiót szenvedett amphiboljainak (l. c. XL. tábla 1. és 2. ábra) s m. a. egy *rhönit* féle ásványból s augitból álló aggregatumnak bizonyultak, melyhez még kevés plagioklas és nephelin is csatlakozik.

¹ Genesis of the Ariet. p. 28.

² SOELLNER: Über Rhönit, ein neues änigmatitähnliches Mineral und über das Vorkommen und die Verbreitung desselben in basalischen Gesteinen. (Neues Jahrb. für Mineralogie. XXIV. 1907. p. 475—547.)